

АНДРЕЙЧЕНКО СВІТЛАНА СЕРГІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри міжнародного та європейського права,
доктор юридичних наук, доцент*

ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ У ЗАРУБІЖНІЙ ДОКТРИНІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА XVI – XIX ст. ст.

Належне функціонування механізму міжнародної відповідальності є однією з тих гарантій дотримання приписів міжнародних норм, які забезпечують виконання головної мети, заради якої створюються будь-які норми міжнародного права, – упорядкованості міжнародно-правових відносин, які, постійно ускладнюючись, визначають в умовах сьогодення зростаючу потребу держав у чіткому формулюванні та конкретизації відповідних норм, що регулюють міжнародну відповідальність суб'єктів у разі їх порушення. Для подальшого концептуального і теоретичного розвитку права міжнародно-правової відповідальності необхідними є не тільки політична воля держав, але й суттєві зусилля представників доктрини міжнародного права. Тому вкрай важливим є дослідження розвитку наукової думки з проблематики міжнародно-правової відповідальності.

Норми про міжнародно-правову відповідальність змінювалися із розвитком суспільства, віддзеркалюючи риси кожної епохи. Протягом довгого часу тема відповідальності в доктрині міжнародного права ігнорувалася або порушувалася лише між іншим. Автори цікавилися такими основними галузями як морське право, право війни, дипломатичні відносини або право, що стосувалося поведінки з іноземцями. Основний інтерес полягав у визначенні конкретних правил і практик, пов'язаних з кожною галуззю, а іноді і в визначенні механізмів, за допомогою яких держави можуть захищати свої права, зокрема шляхом репресій і війни. Міжнародна відповідальність не була окремим об'єктом для дослідження до кінця дев'ятнадцятого століття. У той час вона природно розглядалася виключно як відповідальність держав, а держави розглядалися фактично єдиними міжнародними суб'єктами [1, с. 3].

Автори XVI століття, зокрема, Віторія (*Vitoria*), Суарес (*Suarez*), Боден (*Bodin*) та інші не визначали відповідальність як правову категорію. Вони, як правило, підходили до цього питання з теологічної точки зору: правитель, по сутності, не відповідав перед тимчасовою владою, а був відповідальним тільки перед Богом. П'єріно Беллі (*Pierino Belli*) та Альберіко Джентілі (*Alberico Gentili*) приділили деяку увагу питанню про відповідальність громадян за правопорушення їх правителя (і навпаки).

Навіть Г. Гроцій (*Grotius*) не визначав міжнародну відповідальність як правову категорію, незважаючи на його більш системний підхід. Г. Гроцій говорив про відповідальність за війну, але в контексті окре-

мих лідерів та їх покарання. Відповідно до рудиментарного підходу Г. Гроція до держави, не проводилося чіткої відмінності між індивідуальною і державною відповідальністю, що можна побачити в розділі XVII другої книги під назвою «Про шкоду, завдану правопорушенням, і про зобов'язання, що виникають з цього» [2]. Ця глава в основному присвячена зобов'язанням відповідно до законів природи або до цивільного права. Гроцій розглядав положення про зобов'язання правителів відшкодувати шкоду, завдану їх солдатами; така шкода, що завдана без індивідуальної вини правителя, повинна була підлягати компенсації тільки у відповідності до цивільного законодавства. У період після Г. Гроція поняття міжнародних зобов'язань, що впливають з порушення договорів та інших правопорушень, поступово знайшли своє місце у праворозумінні, але цей процес був повільним, коливаючимся й нерівномірним [1, с. 3; 11].

Тільки за Зуше (*Zouche*) і Пуфендорфа (*Pufendorf*) почали розглядатись ідеї міжнародних зобов'язань і їх порушення (особливо порушення договору), хоча і безсистемно. Так, к у роботах Річарда Зуше (*Richard Zouche*) розглядаються деякі із сучасних концептуальних категорій (наприклад, порушення, ставлення у вину, виправдання). Самуель Пуфендорф (*Samuel von Pufendorf*) у знаменитій роботі «Елемента» надав оцінку зобов'язальному праву і правилам, що регулюють «погані вчинки» (порушення зобов'язань) і «недоліки», і використав приклади, взяті з відносин між правителями. Однак Пуфендорф (*Pufendorf*) не відокремлював міжнародне право від природного права, яке регулює відносини між громадянами. Його конструкція не є правом нації як таким: це загальне природне право, що стосується як нації, так і окремих осіб.

Еммеріх-де-Ваттель (*Emerich de Vattel*), спираючись на Вольфа, сформулював деякі аспекти права міжнародної відповідальності. Він стверджував, що по-перше, загальним зобов'язанням є ненанесення шкоди іншим державам, та, по-друге, порушення договору є порушенням права іншої сторони та актом несправедливості щодо неї. Окрім того, дії проти громадянина можуть також вважатися завданням шкоди його державі.

Варто відзначити, що основні трактати першої половини XIX століття також не містили окремих досліджень відповідальності. Генрі Вітон (*Henry Wheaton*) у своїй роботі «Елементи міжнародного права» (1836), розглядав певні питання відповідно до сучасного розуміння відповідальності, але шляхом поєднання з конкретними сферами права – зокрема, трофейним правом. До 1850-х років автори не використовувати впізнавані сучасні формулювання відповідальності на систематичній основі. Август Вільгельм Хеффер (*August Wilhelm Heffter*), зокрема, не представив комплексної системи відповідальності держав, але його робота «Міжнародне публічне право Європи» (*Le Droit International Public de L'Europe*) (1857) є визначною своїм розділом «Протиправні діяння» (*Faits illicites*), в якій не тільки використовується термінологія, що стала відомою в контексті відповідальності держав, але окреслюються деякі центральні спори. Наприклад, він ставив питання, чи

можуть певні дії спричиняти кримінальну відповідальність держави згідно з міжнародним правом; його відповідь була негативною, але він визнав важливість цієї проблеми.

З доктринальної точки зору розгляд проблеми відповідальності держав як окремої теми зазвичай пов'язують з Генріхом Тріпелем (*Heinrich Triepel*) і Діонісіо Анцилотті (*Dionisio Anzilotti*). Видатний німецький вчений Г. Тріпель 1899 року видав монографію «Міжнародне і внутрішньодержавне право», в якій виклав теорію дуалізму, відзначаючи, що міжнародне і внутрішньодержавне право є різними правовими порядками. Також він розглянув питання приписування державі поведінки різних суб'єктів, в тому числі фізичних осіб, державних органів, самоврядних публічних органів і складових частин федеративної держави [1, с. 18-22].

Д. Анцилотті розглядав відповідальність як окрему сферу. Головна увага Д. Анцилотті була приділена питанню відповідальності за шкоду, заподіяну іноземцям, але в цих межах він визначив основні елементи сучасного права про відповідальність держав. Як і Г. Тріпель, Д. Анцилотті підкреслив важливість правил атрибуції. Д. Анцилотті приділяв увагу наслідкам відповідальності, зокрема, зобов'язанням з відшкодування. Д. Анцилотті виступив одним з перших із критичною характеристикою концепції вини держави, яка вчинила правопорушення. На його думку, вина, що є проявом волі як психологічного акту індивіда, не властива природі держави [3, с. 421].

Д. Анцилотті і Г. Тріпель дійшли до розуміння проблеми відповідальності держав як окремої теми, а не тільки як сфери, пов'язаної з іншими основними галузями права. Але тільки в період з 1914 по 1930 роки позиції Д. Анцилотті і Г. Тріпеля були узагальнені і на вивчення теми відповідальності держав були спрямовані більш інтенсивні дослідження. Американці Едвін Борхард (*Edwin Borcliard*) і Клайд Іглтон (*Clyde Eagleton*) стали двома з найбільш значущих систематизаторів у розглядуваній сфері.

Підсумовуючи відзначимо, що впізнавана сучасна концепція міжнародної відповідальності держав з'явилася не раніше, ніж у другій половині XIX століття. Це пояснюється відсутністю процедур та інститутів на міжнародному рівні, які б чітко вимагали виконання зобов'язань держав перед іншими державами, або містили б зобов'язання з відшкодування. Спори, що виникали між державами, у тому числі претензії щодо відповідальності, в основному врегульовувалися або шляхом прямих переговорів, або, у разі невдалих переговорів, шляхом примусових заходів війни. При цьому держави не потребували закріплення чітких принципів відповідальності. Сам термін «відповідальність» набув широкого поширення після Версальського договору 1919 р. Після Ліги Націй розробкою міжнародно-визнаних нормативів у сфері міжнародної відповідальності в процесі багаторічної роботи займається Комісія міжнародного права ООН, що свідчить про безсумнівну актуальність доктринального вивчення проблем міжнародної відповідальності.

Список використаної літератури:

1. Crawford J. State Responsibility : The General Part. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. 912 p.
2. Гроций Г. О праве войны и мира. Три книги / Г. Гроций. – Книга 2 : репринт с изд. 1956 г. / под общ. ред. С. Б. Крылова. – М. : Ладомир, 1994.
3. Анцилотти Д. Курс международного права : введение – общая часть; пер. с итал. ; под ред. : Д. Б. Левин (Предисл.) ; пер. : А. Л. Сакетти, Э. М. Фабриков. М. : Иностр. лит., 1961. Т. 1. С. 447 с.

Ключові слова: міжнародна відповідальність, відповідальність держав, доктрина міжнародного права.

Ключевые слова: международная ответственность, ответственность государств, доктрина международного права.

Key words: international responsibility, responsibility of states, doctrine of international law.

РЯБОШАПЧЕНКО АНАСТАСІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ

Головними проблемами з часу створення та розширення механізмів контролю за дотриманням прав людини були, й залишаються досі, аспекти щодо впровадження механізмів, які б ефективно впроваджували систему контролю за дотриманням прав людини на національному рівні. Ця загально сформульована проблема витікає з настанови, що головну відповідальність за імплементацію норм прав людини несе держава, у той час як міжнародне співтовариство лише «допомагає» державі у здійсненні цього обов'язку.

Щодо глобальної системи механізмів контролю за дотриманням права людини (у межах ООН), то мірою свого розвитку вона зіткнулася з низкою проблем. Наприклад, затримка в поданні/розгляді доповідей, неподання доповідей, дублювання вимог органів системи до подання доповідей. Питання підвищення ефективності системи договірних органів з прав людини перебуває в центрі уваги окремих договірних органів, нарад голів договірних органів, Комісії з прав людини та Генеральної Асамблеї. Воно також було предметом обговорень засідання між комітетами [1].

У травні 2005 року Управлінням Високого комісару ООН з прав людини був прийнятий документ під назвою «План дій УВКПЛ: захист і розширення прав і можливостей» [2], який й на сьогодні є актуальним для міжнародного права прав людини. В документі аналізуються голо-